

PREKLAD ODBORNÉHO TEXTU AKO VEDECKÁ PRÁCA

DANIEL ŠKOVIERA, Katedra klasickej a semitskej filológie FiF UK, Bratislava

Pod týmto nadpisom predstavila v 10. čísle 67. ročníka *Filozofie* štvorica slovenských filozofov svoje pochybnosti o tom, či je súčasná úradná kategorizácia prekladov z oblasti humanitných vied zmysluplná. Autori vecne dôvodí, že „napríklad 500-stranový odborný preklad primárneho textu, ktorý si vyžaduje roky sústredenej práce, je v súčasnosti hodnotený len o stupeň vyššie než niekoľkostranová recenzia uverejnená v časopise, ktorej napísanie je menej náročné a trvá podstatne kratší čas“ (Chabada, Maco, Marcelli, Mičaninová 2012, 848). Tento typ prekladu sa totiž zaraďuje do kategórie EAJ, recenzia do kategórie EDI.

Keby zaradenie nemalo pri hodnotení pracoviska aj finančný dopad, na čo autori upozorňujú, mohli by sme nad iracionálnou diktatúrou scientometrie pokojne mávnuť rukou. Ale opak je pravdou. Preklad mieneného primárneho textu presahuje hranice čirej reprodukcie, na ktorú musí stačiť gramatika a štandardný slovník. V budúcnosti by to mal zvládnuť aj stroj. To, že naozaj kvalitný prekladateľ si musí popri jazykových kompetenciách osvojiť aj solídne vedomosti v odbore, ktorého sa text týka, si dovoľím ilustrovať na diskusii o správnom chápaní a preklade slova *τρικύλιστος*. Diskusia prebehla pred šiestimi desaťročiami a jej aktéri už nežijú; dožadovanie sa rekategorizácie teda neprichádza do úvahy.

Nesprávne slovo *τρικύλιστος* vystupuje v X. knihe biograficko-doxografického diela Diogena Laërtia. V Lepařovom nehomérovskom grécko-českom slovníku z roku 1892 aj v najnovšom grécko-slovenskom slovníku Heleny Panczovej z roku 2012 by sme ho hľadali bezvýsledne. Slovičko však registruje oxfordský, roku 1996 revidovaný a dnes vo svete iste najuznávanejší *Greek-English Lexicon* H. G. Liddella a R. Scotta (1940). Nájdeme ho na dvoch miestach. V staršej časti slovníka sa na s. 1820 vo významovej časti položky píše: „foregoing: metaphorically, *easily influenced*, Epicur. fr. 125.“ V novšom Dodatku sa už vykladá inak: „... perhaps *carried on three wheels* (i. e. a three-wheeled chair), Epicur. fr. 125, *Classical Philology* 35.183“ (Liddell-Scott 1996, Supplement, 296).

Vedeckú diskusiu o tomto slove podnikol u nás dvojzväzkový preklad Diogena Laërtia *Životopisy slávnych filozofov*, ktorý vyšiel v Slovenskej akadémii vied roku 1954. Prekladateľ Miloslav Okál, v tom čase už profesor klasickej filológie na Univerzite Komenského, venoval sémantike uvedeného slova aj špeciálnu štúdiu v 9. zväzku zborníka Filozofickej fakulty UK z r. 1957 (Okál 1957, 37-45). V duchu svojho pozitivistického školenia v nej najprv zhromaždil prekladateľské riešenia humanistických vzdelancov (okrem iných Trnavčana Jána Sambuca) i novodobých učencov (napr. Jaroslava Ludvíkovského) a konštatoval, že sa napospol priklonili k predstave rýchlosti. Podľa nich sa Epikuros chcel k Themiste ponáhľať oveľa rýchlejšie než zvyčajne.

Naproti tomu sústredil Okál viac pozornosti na vetný kontext a na antické správy o Epikurovom chatnom zdraví. Žalúdočkový vred, obličkové kamene, láмка i ďalšie neduhy znemožňovali filozofovi akýkoľvek rýchly pohyb. Navyše podľa Okála ani samotné sloveso *ὀθεισθαι* (tisnúť sa, byť postrkovaný) v kombinácii s výrazom *τρικύλιστος* neimplikuje rýchly pohyb, ale skôr pohyb pomalý. V druhej časti štúdie sa Okál inšpiroval Bignonem, a najmä de Wittom, ktorý v časopise *Classical Philology* (de Witt 1940, 183-185), uverejnil štúdiu *Epicu-*

rus three-wheeled chair (de Witt 1940, 183-185; Okál 1957, 41-42). S pochopiteľným časovým odstupom zohľadnil de Wittove závery citovaný grécko-anglický slovník. Treba povedať, že Okál nemal k dispozícii štúdiu z časopisu *Classical Philology*, ale vedel o nej iba z noticky v bibliografii *L'Année philologique* 1940/41. Toto resumé ho však viedlo k presvedčeniu, že τρικύλιστος sa má správne prekladať slovom *trojkolka*. V ďalšej časti štúdie sa Okál zaoberal dopravnými prostriedkami danej epochy a výklad ukončil lexikálnym rozborom adjektíva τρικύλιστος. Z toho potom vyšiel návrh, ktorý znel takto: „Ak vy neprídete ku mne, som schopný doterigať sa k vám na trojkolke, kamkoľvek ma vy a Themista zavoláte.“ Preklad ponechal bezo zmeny aj v knihe *Epikuros: O šťastnom živote* (1989).

Okál bol na svoj produkt hrdý aj preto, lebo – podobne ako v prípade Senecových listov – nemal českého predchodcu. Desiatu knihu Diogena Laërtia ako jedinú vydal roku 1952 v českom preklade Jaroslav Ludvíkovský, ktorý vtedy pôsobil aj na našej univerzite. Na kompletnom českom preklade Diogena Laërtia však začal takmer súčasne pracovať Antonín Kolář a chválu Okála z jeho úst v liste z 1. septembra 1954 sotva možno zaradiť do kategórie obligátnych chválorečí na adresu žiaka. Dokument za zachoval v Archíve literatúry Slovenskej národnej knižnice v Martine pod signatúrou 220 B 22: „Váš preklad Diogena Laërtského... je po všetkých stránkach najlepší preklad z dosud vydaných a preložit toto dílo je práce těžká. Gratuluji Vám upřímně k tomuto výkonu. (...) Vy svými spisy obeznámíte Slováky teprve náležitě s antikou, což má právě v dnešní době zrušení i latiny u nás svůj zvláštní význam i příchut.“ Kolářov český preklad vyšiel tlačou o celých desať rokov neskôr. Jeho najnovšie roku vydanie je z roku 1995. Predmetné miesto znie na s. 402 takto: „Nepřijdete-li vy ke mně, jsem s to nechat se strkat na tříkolce, kam mě zavoláte vy a Themista“ (Kolář 1995, 386).

Zdá sa, že ešte poučnejšie ako toto konkrétne riešenie je sledovať, ako si žiak a učiteľ vymieňali názory na zložitejšie miesta, ktorých je v diele neúrekom. Emeritovaný profesor informoval svojho žiaka listami z Benátok pri Vysokom Mýte o tom, ako napreduje, a 18. novembra 1956 sa mu konečne mohol pochváliť, že preklad odovzdal vydavateľovi pred desiatimi dňami. Zároveň odpovedal na list, v ktorom ho Okál žiadal o radu:

„Milý příteli, především se Vám musím omluvit, že jsem Vám ve svém dopise zapomněl napsat, že Vám vracím Apeltův preklad a Prešovský sborník – doufám, že jste je v pořádku obdržel – a požádat Vás, abyste mi oba díly Hicksa ještě ponechal pro korektury. Byl jsem od 6. do 8. listopadu v Praze a odevzdal rukopis svého Diogena L(aërtského) redaktoru Státního nakladatelství Dr. Netopilíkovi, jenž má k tomuto dílu bližší vztah jako filozof a bude se proto snažit, aby vyšlo v Živých odkazech ještě v r. 1957. Tisk a korektury potvrjí velmi dlouho a bude to štěstí, vyjde-li preklad opravdu někdy ke konci příštího roku. Mám obavy o jeho další osud. ... Co se týče adjektiva τρικύλιστος, je to, jak se domnívám, konjektura Hicksova za původní čtení Diogena Laërtia τρίλλιστος, jež uvádí Langenscheidtův řecko-německý slovník s významem „dreimal erfleht“ (z původního τρίς-λιστος od λίσσομαι „prosím“; je též adj. λιστός „zu erbitten“). Významem se právě nehodí, totéž však platí o adj. τρικύλιστος (v 1. osobě) v souvislosti (X 5) οἷός τε εἰμί, ἐὰν μὴ ὑμεῖς πρὸς με ἀφίκησθε, αὐτὸς τρικύλιστος ὠθεῖσθαι, což přeložil velmi nevhodně vzhledem k ὠθεῖσθαι Ludvíkovský: „jsem hotov přiletět jako jeho střela“. Hicks překládá: „I am quite ready, if you do not come to see me, to spin thrice on my own axis and be propelled to any place ... Třikrát se otočit na svém vozíku – κύλιστος od κυλίνδω válím, otáčím – a být přisunut (toto již není vhodný preklad infinitivu praesenta ὠθεῖσθαι).“ Hicks má patrně na mysli rychlost, s jakou sám Epikur se dostaví, jako Ludvíkovský. Byla by to ovšem žertovná nadsázka. Vy jste přeložil „som schopný doterigať sa

na trojkolke“ a já překládám podobně „jsem s to se nechat strkat na trojkolce“ – oba pomýšlíme na tři otáčející se kola vozíku, nikoli na trojí otočení jeho kol. Že nejde o rychlost, ukazuje sloveso ὀθεισθαί, jakož i skutečnost: bylo třeba jet pomalu, aby ho nepřevrhli. Jak se dívá na věc Apelt a jiní překladatelé, je Vám jistě již známo. Váš článek mě bude jistě zajímat a vyprošuji si jej již nyní. Buďte zdrav! Váš Antonín Kolář.“

Dejiny prekladu Diogena Laërtia a peripetie okolo jeho vydania zaujímavo dokresľuje Kolářov list zo 7. októbra 1956: „Milý příteli, srdečné díky za Vaše milé blahopřání k mým 73. narozeninám, jež jsem prožil dokončováním své studie o pramenech Životů Diogena Laërtského. Bude to větší práce, více než 40 stran formátu Listů filologických, pro něž ji chystám. (...) Rukopis svého překladu Diogena Laërtského jsem odevzdal loni v listopadu redakci Státního nakladatelství, jež mi slíbila do 3 měsíců zaslání smlouvy. Ale poněvadž asistent Dr. Pečírka nenašel na fakultě pro překlad referenta, referát totiž potřebuje redakce pro vládu, a Dr. P. byl v SSSR, obstarává si redakce potřebný referát sama teprve nyní a v září mě žádala, abych jí za tím účelem poslal vydání, podle něhož jsem překládal (Vaše vydání Hicksovo); smlouvu tedy stále nemám, ale vydání překladu je dáno na program pro rok 1958 v nové edici, kterou chystá Státní nakladatelství. Pro novou publikaci Eirene bych chtěl latinsky upravit dvě drobnosti, Vztah Demokritův k pythagoreismu a Tū ἄδόμενα mudrců, jež podává v I. knize Životů Diogena Laërtského; prosím Vás o laskavé zaslání I. dílu Diehlovy Anthologia lyrica graeca, kde jsou, myslím, ony ukázky otištěny, je-li dosud v seminární knihovně. Psal mi kolega Špaňár, že je nyní úplně zaměstnán překládáním Komenského, a tak jsem si vzpomněl, že i Vy jste něco přeložil z něho; není-li to dosud vydáno, mohla by se universita Komenského, jak se zase jmenuje, nebo SAV postarat o vydání Vašeho překladu. Přeji Vám hodně zdraví a zdaru v práci a jsem Váš Antonín Kolář. Těž pozdravení od mé ženy!“

Diogenovská diskusia sa však týmto listom neskončila. Ešte 19. decembra 1958 sa Kolář delil s Okáľom o svoje zážitky z procesu redigovania: „Milý příteli, promiňte, že tak pozdě Vám děkuji za Váš milý dopis k mým 74. narozeninám a za Váš překlad. Je to krásně vypravená kniha, jaké jsou dnes u nás, pokud jde o antiku, nemožné. Jaké má povolání Pivko, také můj bývalý žák? Já mám se svým překladem DL jen samé trápení a boj s redakcí Státního nakladatelství politické literatury, což trvá od začátku tohoto roku a nevím, jak dlouho potrvá. K tomu přistupují hrubosti, jimiž mě zahrnul Berka stran výkladu místa DL VII 68 n., o němž napsal nesmyslné povídání do L[istů] F[ilologických], kde kárá překladatele pro správné rukopisné čtení (μῆ) διαφορούμενα a navrhuje nemožné διαφορούμενα. Redakce dala mu posoudit prý jako pracovníku ČAV můj dvojdílný úvod a on jej zavrhl a napsal prý úvod sám, aniž podal důvody, proč tak činí, ačkoli první, filosofická část úvodu je psána v duchu pokrokovém, se stanoviska materialismu proti spiritualismu a část druhá podává nové aspekty na osobu i dílo Diogena Láertského. Redakce plánovala letos v červenci na srpen tisk mého překladu, ačkoli věděla, že to je nemožné, protože se musí podle požadavku tiskárny rukopis přepsat na normalizovaném papíře, k čemuž jsem těžko sháněl přepisovače. Když však jsem byl nucen přerušit úpravu prvního dílu k přepsání pro nemoc – pobyl jsem si v srpnu, září 38 dní v litomyšlské nemocnici (operace prostaty), odsunula redakce překlad na rok 1960 (!) a zredigovanou, druhou část, slíbenou do konce října, jsem dosud k přepsání nedostal. Tak jsem tím vším znechucen a zdraví mně to jen užtrá. Přeji Vám příjemné vánoce a hodně zdraví, spokojenosti a zdaru ve Vaší práci a v novém roce – do Francie Vás nyní asi nepustí – i manželka Vás srdečně pozdravuje, a jsem Váš upřímný Antonín Kolář.“

V liste spomenutý Jaroslav Pivko bol Okálovým spolužiakom a autorom predhovoru k prekladu Kunových *Legiend a mýtov starých Grékov*, ktoré vyšli v Martine r. 1958 v Okálovom preklade. Karel Berka (1923 – 2004) je aj v slovenskej filozofickej obci známy ako bádateľ v oblasti logiky a Aristotelovej filozofie. Kolář tu mal na mysli jeho výhradu v štúdiu *Poznámky k textu sedmého knihy Diogena Laërtského Vitae clarorum philosophorum* (Berka 1958, 42).

Už takmer rezignovanému Kolářovi ležalo české vydanie Diogena Laërtia na srdci a spomenul ho aj v poslednom zachovanom liste z 1. októbra 1962: „*Konečně asi vyjde můj DL. Přeji Vám i Vaší paní matce s manželkou hodně zdraví a brzké shledání s rodinou.*“ Dožiť sa knižnej podoby svojho prekladu už nestihol. Zomrel 7. júla 1963. Preklad nevyšiel ani po roku, v júli 1964, ako píše vdova Marie Kolářová: „*Vážený pane profesore, děkuji Vám srdečně za vzpomínku na mého drahého zesnulého manžela. Blíží se již jednoroční výročí jeho odchodu. Jak dlouhý mi byl ten rok! Od vánoc churavím, srdce a nervy nechtějí poslouchat. Samota v tomto prostředí mi neprospívá. Snad mi bude zase lépe. Navazuji na Vaše poslední slova, pane profesore, ohledně překladu Diogena Laërtia. Již v loni před vánoce byla mi zaslána smlouva (opis), kterou podepsal p. doc. Machovec jako editor, a jest mi slíbeno, že v roce 1964 opravdu překlad vyjde. Dosud však nemám žádných zpráv, zda-li již bylo s tiskem započato. Chystám se napsati p. doc(entu) Mach(ovcovi), zda-li již alespoň první korekturu obdržel. Jsou zde však prázdniny a tu se věc jistě zase protáhne a budu ráda, když se vše do vánoc skončí. Apeltův slovník jsem nenašla a jest mi velmi líto, že Vám jej nemohu poskytnouti. Děkuji Vám ještě jednou za Vaši krásnou vzpomínku a jsem se srdečným pozdravem Vaše Marie Kolářová.*“ Nekrológ a súpis Kolářových prác napísal Okál pre Listy filologické (87/1964, 136 – 145).

Dejiny prekladu jediného výrazu sú azda dostatočne poučné na to, aby spochybnili oprávnenosť kategorizácie podľa apriórnych vonkajších kritérií. Bol preklad Diogena Laërtia naozaj oným odborným prekladom, ktorému patrí v uplatňovanej nomenklatúre 72. priečka? Nemusí však ísť vždy o výrazy samy osebe problematické. Problémy spôsobujú aj bežné slová. Dá sa to opäť demonštrovať na príklade Okálovej štúdie o Demokritových výrazoch označujúcich chute. Vyšla v treťom čísle Listov filologických 1969, na s. 208-222. Tentoraz nešlo o poškodenú časť textu, ktorú sa kritici pokúsili napraviť svojimi návrhmi, ale o štyri viacmenej triviálne adjektíva *πικρός*, *ὄζύς*, *δριμύς* a *στυφνός*. Nimi označoval slávny filozof chuťové pocity, ktoré odvodzoval od tvarov a veľkosti atómov.

Aj v tomto prípade ostal Okál verný filologickým nástrojom. V tabuľkovom prehľade najprv dokumentoval nejednotné ekvivalenty v deviatich uznávaných slovníkoch. Potom sumarizoval riešenia ôsmich prekladateľov a dôsledky ich kolísania. Napokon naznačil vlastné návrhy. Zorientovať sa v takej subjektívnej problematike mu pomáhalo použitie uvedených pojmov celým radom iných antických autorov a naznačené významové protiklady (napríklad *πικρός* má náprotivok v *γλυκός*, no čiastočne aj v *ὄζύς*). Závery nášho filológa síce neústia do kánonickej typológie chutí, ale predsa len dovoľujú sémantickú mnohorakosť zúžiť – *πικρός* na horký, *ὄζύς* na kyslý, *δριμύς* na štiplavý, *στυφνός* na trpký.

Pre zaujímavosť porovnajme ponuku ekvivalentov v grécko-slovenskom slovníku Heleny Panczovej, ktorý sa nešpecializuje ani na jedného autora. Za adjektívom *πικρός* v ňom nasleduje 14 riadkov možností (vrátane pôvodu slova), ale neráta sa s ním ako s termínom označujúcim chuť; v strede sémantického poľa sa nachádza význam „horký“. Adjektívum *ὄζύς* sprevádza až 17 riadkov možností, v položke 2 d pre chute čítame „ostrý, štiplavý, kyslý“. Adjektí-

vum *δριμός* so 7 riadkami ekvivalentov navrhuje chuť „štipľavú, trpkú, kyslú“. Napokon adjektívum *στρωφνός* je podľa uvedeného slovníka „kyslý“ (Panczová 2012, 999a, 898, 369b, 1134a).

Ukazuje sa, že ak pri antických, stredovekých a renesančno-humanistických textoch naozaj nevystačíme so stroho dichotomickým delením prekladov na odborné a umelecké, tak nemieme vnucovať takúto zjednodušenú typológiu ani prekladom. Napriek možným výhradám bude účelné reálne rátať s kategóriou filologického prekladu, ktorý spája úsilie o maximálnu vecnú presnosť s prenosom estetických hodnôt textu. A pokiaľ ide o Diogena Laërtia – kam by bolo treba zaradiť tohto autora? Ved' cituje nemalý počet veršov a naša prekladateľská tradícia vyžaduje, aby sa prekladali rovnocennou umeleckou formou, teda veršami. Kto je vlastne oprávnený definitívne rozhodnúť o kategorizácii, ktorá nesie so sebou ďalekosiahle finančné následky? Úradník ministerstva alebo ním splnomocnené osoby? Kvalita prekladu pri tom nehrá nijakú úlohu?

Literatúra

- ARCHÍV LITERATÚRY *Slovenskej národnej knižnice*. Fond 220, sign. B 22.
REGISTRATÚRNE STREDISKO Filozofickej fakulty Univerzity Komenského, fond FiF UK, archívna skatúľa 66, materiál A. Koláňa.
- BERKA, K. (1958): Poznámky k textu sedmé knihy Diogena Laërtského *Vitae clarorum philosophorum*. *Listy filologické* 81, č. 1 (= *Eunomia* II,1), s. 41 – 45.
- DÍOGENĚS LAERTIOS (1995): *Životy, názory a výroky proslulých filosofů*. Přel. A. Kolář. D. Machovec (ed.). Pelhřimov: Nová tiskárna.
- EPIKUROSOV (1989): *O šťastnom živote*. Prel. M. Okál. Bratislava: Pravda.
- CHABADA, M., MACO, R., MARCELLI, M., MIČANINOVÁ, M. (2012): Preklad odborného textu ako vedecká práca. *Filozofia* 67, (10), 848-851.
- LIDDELL, H. G. – SCOTT, J. (1996): *A Greek-English Lexicon with a revised Supplement*. Oxford: Clarendon Press.
- OKÁL, M. (1957): K významu slova *trikylistos*. In: *Sborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského Philologica*, ročník IX, číslo 67, 37-45.
- OKÁL, M. (1964): Za prof. Antonínom Kolářom (28. 9. 1884 – 7. 6. 1963); Bibliografia Antonína Koláňa. *Listy filologické* 87, č. 1, 136 – 139; 139 – 145.
- OKÁL, M. (1969): Významy Demokritových výrazov pre chute. *Listy filologické* 92, č. 3, 208 – 222.
- PANCZOVÁ, H. (2012): *Grécko-slovenský slovník od Homéra po kresťanských autorov*. Bratislava: Lingea.
- WITT, N. W. de (1940): Epicurus' three-wheeled chair. *Classical Philology*, 183-185.

Príspevok vznikol v rámci grantovej úlohy VEGA *Kapitoly z dejín vied o antickom staroveku* č. 1/1077/11.

Daniel Škoviera
Katedra klasickej a semitskej filológie FiF UK
Gondova 2
814 99 Bratislava 1
SR
e-mail: daniel.skoviera@fphil.uniba.sk